

Studijní materiál pro učitele a trenéry šachu

Školení učitelů a trenérů šachu Šachového svazu Zlínského kraje,
5. listopadu 2016 ve Vsetíně

Kurz šachu pro pedagogické pracovníky

Školení trenérů 4. třídy

Program školení:

08:30 - 09:00	Prezence
09:00 - 09:15	Úvod (M.Beil)
09:15 - 10:45	Struktura šachových soutěží. Pedagogika a psychologie (J.Kovařík)
11:00 - 12:30	Projekt Šachy do škol, základy vedení kroužku (M.Veselý)
12:30 - 14:00	Obědová přestávka
14:00 - 15:30	Metody šachového výcviku začátečnicků (M.Beil)
15:45 - 17:15	Výuka zahájení, střední hry a koncovek (M.Beil)
17:30 - 18:00	Dotazy, diskuse

Zkoušky trenérů 4. třídy:

V sobotu 11. února při turnaji 1. VASTO Tour v Jablůnce.

Náplň zkoušek:

Písemný test (základní taktické obraty, tréninkové pojmy, pedagogické zásady).

Ukázka tréninkového výkladu o šachové látce před zkušební komisí.

Doplňkové dotazy zkušební komise.

Náplň školení učitelů a trenérů 4. třídy: (sobota 5. listopadu 2016, Vsetín)

Úvod (Martin Beil)

Náplň školení učitelů a trenérů byla základní obecná témata výuky šachu, ukázky základů výuky začátečnicků a dále konkrétní rozdělení výuky šachu do oblasti zahájení, střední hry a koncovek. Hlavním účelem bylo získat základní teoretický přehled, seznámit se s různými metodami práce v šachovém kroužku a získat zajímavé náměty k vlastnímu přemýšlení i vyzkoušení v praxi.

Pestrá skladba přednášejících:

- **Josef Kovařík** (učitel mj. předmětu šachy, aktivní šachový organizátor, krajský manažer projektu Šachy do škol)
- **Miroslav Veselý** (zkušený trenér, republikový manažer projektu Šachy do škol)
- **Martin Beil** (profesionální trenér, autor metodických materiálů pro projekt Šachy do škol, vedoucí CTM ŠSZK)

Pestrá skladba účastníků - věkově, pedagogickými zkušenostmi, šachovými zkušenostmi, pro každého by mělo být užitečné něco jiného z náplně školení.

Některá trenérská doporučení mohou být subjektivní, každý si může vybrat co je pro něj užitečné, udělat si vlastní názor. V některých tématech se přednášející mohou překrývat - různé pohledy jsou užitečné. Určitě je dobré doplnit vhodnou literaturou (zejména Miroslav Hurta: Rukověť trenéra šachu, 60 stran).

Zelenou barvou jsou označené pasáže, které se mi pro šachovou výuku dětí zdají obzvláště důležité. A budou se hodit i pro písemný test trenérů 4. třídy.

Červenou barvou jsou označené praktické ukázky různých šachových her a cvičení. Většinu z nich jsme si na školení společně prošli, v textu níže se snažím i zopakovat či shrnout jejich pravidla.

1. hodina

Struktura šachových soutěží, základy z Pravidel FIDE

(Josef Kovařík)

A) Struktura šachových soutěží

Důležitá je volba vhodných soutěží, na vědomí musíme mít dovednost a vyzrálost šachisty

Soutěže jednotlivců

- oddílové a školní turnaje v rapidu
- regionální turnaje v rapidu (1. VASTO Tour, OŽL, VC)
- krajské turnaje GP (rapid)
- Mistrovství ČR (rapid)
- Mistrovství Moravy a Mistrovství Čech (vážný šach)
- Mistrovství ČR (vážný šach)
- Polofinále juniorů, MČR juniorů a juniorek (vážný šach)

Soutěže družstev

- přátelská utkání (mezi oddíly, školními šachovými kroužky)
- KP mladších žáků (hrají šestičlenná družstva, 1 dívka, 1 supermladší žák)
- MČR ml. žáků (hrají šestičlenná družstva, 1 dívka, 1 supermladší žák)
- MČR starších žáků v Seči (hrají šestičlenné týmy, 1 dívka, 1 mladší žák)
- KP starších žáků (pětičlenné týmy, 1 dívka, 1 mladší žák, dívku může nahradit superml. žák)
- 1. liga mládeže (hrají šestičlenné týmy, 1 dívka, 1 mladší žák)
- Extraliga mládeže (hrají šestičlenné týmy, 1 dívka, 1 mladší žák)
- okresní přebor škol, kateg. I. stupeň ZŠ, II. stupeň ZŠ, střední školy (hrají čtyřčlenné týmy)
- krajský přebor škol, kateg. I. stupeň ZŠ, II. stupeň ZŠ, střední školy (hrají čtyřčlenné týmy)
- Mistrovství ČR škol, kateg. I. stupeň ZŠ, II. stupeň ZŠ, střední školy (hrají čtyřčlenné týmy)

VÝBĚR SOUTĚŽÍ

- vyjasnit si cíle:
medaile? (to nevede ke zlepšování, jen vytváření „dětských hvězdiček), anebo kvalita? (to přináší růst hráče, kvalitu, zkušenosti, silné soupeře)
- rapid turnaje, potom vážný šach (přechod na vážný šach musí být uvážlivý, *nesmí se však zanedbat*, pokud dobří šachisté nenaskočí pozvolna a v dětském věku do vážného šachu, může být jejich budoucnost i setrvání u šachu vůbec ohroženo)

RAPID, NEBO VÁŽNÝ ŠACH?

- rapid, to jsou šachové začátky, později takovéto turnaje slouží jen jako doplněk či trénink
- vážné partie, to je hlavní cíl a směřování šachistů
- když nehrají dětští „mistrři“ z rapidu vážný šach, nerostou, nesměřují ani k setrvání u šachu
- vážný šach je nutný pro šachový růst (proto je třeba vstoupit včas do turnajů jako je Mistrovství Moravy a Slezska, do Turnaje přátelství v Olomouci, do víkendových turnajů ve Frýdku-Místku, do letních týdenních turnajů, do mistrovských soutěží v družstvu dospělých)

CO ŘÍCT DĚTEM PŘED TURNAJEM

- na jaký čas se hraje, zda se hraje na čas s bonusovým přídatkem a co to znamená
- užitečné zásady pro spotřebu času v rapidu: max. 1/3 času na zahájení, do vyčerpání 2/3 na střední hru, třetí třetinu času si ponechat na koncovku s rezervou
- užitečné zásady pro spotřebu času ve vážných partiích: spotřebovat max. polovinu času na polovinu tahů do časové kontroly, jinak je nezdravá spotřeba času, nebezpečí časové tísně
- zda na daném turnaji platí pravidlo o prohře na nemožný tah
- k cílům v turnaji: často je lepší cíl soustředit se na určitou herní činnost (větší či menší spotřeba času, hrát zodpovědně zahájení, nepřehlížení figur, dotahování dobrých partií do konce), než dát si za cíl nějaký počet bodů či pořadí

B) Pravidla šachu FIDE

Základní pravidla hry:

článek 1) Povaha a cíle hry

článek 2) Počáteční postavení kamenů

- pravé rohové políčko je bílé
- tam, kde je č. 1, stavíme vždy bílé figury
- nesprávnosti viz článek 7

článek 3) Tahy kamenů

- proměna pěšce byla nyní zjednodušena, není nutno vstoupit pěšcem na osmou řadu
- rošáda, kdy ji můžeme udělat, kdy ne

článek 4) Provedení tahu

- vše se provádí jednou rukou (tedy i stisknutí hodin)
- "opravuji" pouze tehdy, jsem-li na tahu (platí to i pro opravu soupeřových kamenů)
- co se děje dle pravidel při dotknutí nesprávného kamene
- pomocník může být, není-li schopen hráč přemístit kameny

článek 5) Ukončení hry

- mat, vzdání, pat, remíza
- remíza: dohoda, třikrát stejná pozice, 50 tahů bez tahu pěšce či braní kamene

Turnajová pravidla:

článek 6) Šachové hodiny

- stejnou rukou jako provedení tahu
- vhodné zacházení s hodinami
- různá tempa, s přídatkem / bez přídatku
- rozhodčí umísťuje hodiny, hráči nemohou postavení hodin změnit
- čekací doba, pokud je definována v propozicích soutěže či turnaje
- spadlý praporek platí jenom tehdy, když reklamuje hráč nebo to zjistí rozhodčí

článek 7) Nesprávnosti

- zjistí-li se nesprávné počáteční postavení, partie se zruší a zahájí znovu
- pokud začali hráči s obrácenými barvami, pokračuje se v takovéto partii
- nepřípustný tah (poprvé možno, podruhé to znamená prohru), musí reklamovat soupeř

článek 8) Zapisování tahů

- možno odpovědět tahem na tah soupeře, pak teprve zapsat soupeřův i svůj najednou
- není povoleno zapisovat tah předem

článek 9) Remíza

- když hráč nemá matičí materiál
- provést tah, nabídnout remízu, stisknout hodiny, při nabídce se do partiáře zapisuje "="
- jak správně dle pravidel reklamovat třikrát opakovanou pozici

článek 10) Bodování

- výhra znamená 1 bod, remíza 0,5 bodu, prohra 0 bodů

článek 11) Chování hráčů

- jaké je dle pravidel možné opuštění hracího prostoru a opuštění hrací místnosti
- zákaz telefonů a jiných elektronických komunikačních prostředků
- hráč, který dohrál, se stává divákem
- při partiích nevyrušovat, neobtěžovat (platí pro všechny hráče i diváky)
- hráč má možnost požádat rozhodčího o vysvětlení rozhodnutí

článek 12) Úloha rozhodčího

- jaké jsou jeho pravomoci

Přílohy:

příloha A) Rapid šach

- 10 až 60 minut (čas se v případě bonusového přídatku přičítá: doba přídatku krát 60 tahů)
- nepřipustný tah, reklamace, prohra

příloha B) Bleskový šach

- méně než 10 minut (čas v případě bonus. přídatku přičítáme: doba přídatku krát 60 tahů)
- nepřipustný tah, reklamace, prohra

příloha C) Notace

- označení kamene (K, D, V, S, J, popř. třeba v německém, anglickém názvosloví)
- označení cílového pole (e4, g6 atd.)
- jak zapsat při možnosti tahů např. dvěma jezci, dvěma věžemi na stejné pole (Jb c6)

příloha D) Pravidla pro hru slepců

příloha E) Přerušování partie - toto je „mrtvá“ příloha, dnes se již nepoužívá

příloha F) Pravidla Fischerových šachů

příloha G) Rychlé zakončení partie

- zejména je důležitá část G4, která musí být ošetřena v soutěžích či turnajích hraných bez časových bonusů

ODKAZ NA KOMPLETNÍ PRAVIDLA FIDE:

<http://chess.cz/www/assets/files/informace/legislativa/Pravidla%20C5%A1achu%20FIDE2014.pdf>

2. hodina

Úvod do pedagogiky a psychologie (Josef Kovařík)

ZÁKLADNÍ PEDAGOGICKÉ ZÁSADY

- podrobněji viz Mir. Hurta: Rukověť trenéra šachu, strana 6

1) Názornost

- vše předvádět na šachovnici
- hovořit v jasných a krátkých větách, být srozumitelný a zřetelný
- kontrolovat stále děti (sledují mne?, rozumějí mi?)

2) Přiměřenost

- náplň i forma musí odpovídat věku a jejich dosavadním znalostem
- začátečník šachista je první 3 až 4 měsíce: chod kamenů, cvičné pozice na pohyb kamenů
- na trénincích či soustředěních je nutné rozdělit děti dle jejich znalosti a výkonnosti

3) Uvědomělost

- šachový kroužek má být zábava, ale také trénink
- udržovat pozornost dětí, snažit se o to, aby nemluvíly, nerušily ostatní
- využívat návyky dětí ze školy (domácí úkoly, sešity, pozornost atp.)

4) Soustavnost

- rovnoměrně si rozdělovat výukové lekce (zahájení, taktika, koncovky)
- snažit se o samostatnou domácí práci dětí (stačí i málo, ale pravidelně, nejlépe denně)
- u začátečníků: úkoly mat 1., později 2. tahem, taktické obraty
- kontrolovat úkoly na začátku další lekce (kontrola je nutná, děti potřebují zpětnou vazbu)
- úkoly zadávat pravidelně, budovat tak pozitivní návyky dětí

5) Individuální přístup

- každý člověk je jedinečná osobnost, takto je nutné přistupovat i k dětem
- každé dítě reaguje na něco jiného, má různé motivace, různé potřeby, vlastnosti
- nelze jen „přednášet“ a nebrat v úvahu jednotlivé osobnosti dětí
- toto je nejsložitější pedagogická zásada; kdo ji alespoň částečně zvládne, může být velmi úspěšný v tom, jak se mu bude s dětmi dařit pracovat

6) Trvalost

- probíranou látku opakujeme, upevňujeme již nabyté znalosti
- cílem není probrat co nejvíce látky a hned ji zapomenout, ale upevňovat co nejvíc znalostí

7) Všestrannost

- v dětech bychom se měli snažit vybudovat, aby byly rovnoměrně vzdělávány ve všech oblastech šachu (aby např. neplatilo, že: znají skvěle zahájení, ale neznají koncovky; jsou takticky šikovné, ale strategicky nedostatečné)
- pro děti je potřebná fyzická a psychická kondice (doplňkové sporty), turnaje jsou náročné: v rapidech více partií za jeden den, vážné partie jsou dlouhé, vážné turnaje jsou i vícedenní
- každý šachista by měl mít doplňkový sport, který rozvíjí tělo i fyziku (plavání, fotbal, házená, tenis, gymnastika, karate, hasičský sport...)

8) Výchovné působení

- trenér by měl již od počátku vést děti k organizovanosti a ukázněnosti
- rozvíjíme v dětech pozitivní vlastnosti (parta, kamarádi, čestnost, kritika i sebekritika)
- vedeme děti k dočvilnosti, omlouvání neúčasti předem, pozitivním návykům (poskládat šachy, po skončení postavit kameny do základní pozice, sklídit šachové soupravy, urovnat stoly a židle, pomáhat při šachových turnajích)
- děti šachové vzdělávání přijímají, můžeme se pokoušet působit na ně, zejména na některé, též tak, aby v budoucnu předávaly zase své umění mladším („samovýroba“ trenérů)

STRUKTURA VÝUKOVÉ LEKCE

- vhodné je využívat užitečné návyky ze školy, *nevzdávejme se jich*, pro děti to není nic nového, přiměřeně toho tedy využijeme, usnadníme si práci a děti toho zvládnou více

- 1) Úvod, přícházení do klubovny (třídy)
- 2) Společné zahájení, kontrola docházky
- 3) Kontrola domácích úkolů z minula
- 4) Opakování, procvičování
- 5) Nová teoretická látka - na nástěnné šachovnici
- 6) Příklady na novou látku
- 7) Volné partie, hry
- 8) Zadávání domácích úkolů
- 9) Závěr, shrnutí, co jsme dělali, rozloučení, úklid

NEŠACHOVÁ PÉČE - KOMPETENCE VEDOUCÍHO VÝPRAVY A TRENÉRA NA TURNAJÍCH A SOUSTŘEDĚNÍCH

- vedoucí výpravy (popř. i další doprovázející osoby) organizuje cestu na turnaj, zajišťuje prezenci, platbu; důležitý je dohled nad dětmi, neustálý kontakt s dětmi, nenechávat je bezprizorní; dodržovat pitný režim, jídlo (rychlé cukry), udržování dobré nálady; u vícedenních turnajů dohlédnout na dostatečný spánek, pohodu, nešachový program, bezpečnost; vedoucí výpravy neřeší šachovou péči
- šachová péče o děti (*a jenom tato*) náleží trenérovi výpravy, pro tuto práci se vedoucí výpravy (popř. i další doprovázející osoby) snaží trenérovi všemožně vytvářet a zajišťovat podmínky
- podobně důležité je to také na soustředěních (např. vsetínské Středisko šachových nadějí)

3. hodina

Projekt Šachy do škol (Miroslav Veselý)

Informace o projektu na www.sachydoskol.cz . Záložky „o projektu“ a „jak se zapojit“ obsahují všechny důležité informace. V záložce propagační materiály najdete také prezentaci projektu a letáčky ke stažení.

Když kliknete na online výuku, dostanete se na českou verzi Learningchess.net. Hraní po síti vás zase přeměruje na český herní portál sachy.cz

4. hodina

Základy vedení kroužku (Miroslav Veselý)

TRÉNINKOVÉ POMŮCKY:

- základní pomůcky (nástěnná šachovnice, šachové soupravy, spousta diagramů a úkolů k řešení, šachové cvičebnice a materiály, psací potřeby)
- využití šachové literatury (základní doporučená literatura viz 7. hodina)
- využití šachových sešitů (např. Šachový sešit, Sešit práce, Sešit na rozbor party, Sešit na barvičková zahájení), děti jsou na sešity zvyklé ze školy, dobré návyk využít
- využití počítače (Fritz, ChessBase, Megadatabáze, databáze vlastních partií, diagramky na chessity.com a chesstempo.com, program Tactic Trainer z GooglePlay, cvičné partie na playok.com)
- speciální pomůcky (kartičkové diagramky, pastelky na malování, logické hry, míček atd.)

PŘÍPRAVA A PLÁNOVÁNÍ TRÉNINKU:

- příprava na výukovou lekci (definování cílů lekce, konkrétní příprava, domácí úkoly)
- lepší připravit si více náplně a zbytek si nechat na příště (navíc mít volbu, co třeba vynechat), než mít nachystané málo
- základy tréninkového plánu (podrobněji viz 7. hodina)
- krátko, středně a dlouhodobé cíle (každý si toto období definuje individuálně - např. 2 měsíce, 2 roky, 10 let), plus mikrocíle v rámci jednoho tréninku, jednoho turnaje
- střídání různých činností, vyváženost programu, odpočinek

DOPLNĚNÍ K TRÉNINKOVÉ ČINNOSTI:

- (nejen) dětem je mnohem bližší aktivita, než pasivita
- různé vrstvy růstu hráče - základem jsou pracovní a charakterové vlastnosti a schopnosti, výkony na trénincích a v partiích, výsledky v turnajích a soutěžích, až nakonec je obecně přeceňované elo - probublávání z jedné vrstvy do dalších, potřeba zaměřit se na základy
- význam součinnosti s rodiči (motivace, dohlédnutí na úkoly, doprovody na turnajích a akcích)
- šachový kroužek či výuka ve škole (zdůraznění péče o zájem dětí o šachy, získat děti pro šachy)
- skupinový trénink (počet dětí, jejich výkonnostní a věková struktura, délka tréninku, četnost tréninků)
- možnost vedení skupinového tréninku či kroužku jako "workshop" mix pestrých aktivit od krátkých přednáškových vsuvek, zkoušení si témat na šachovnici, vzájemného učení se, práce s diagramy, literaturou, počítačovými programy, až po samotné hraní cvičných partií (ale "workshop" je náročný na přípravu i na definici cílů pokrývající všechny účastníky)
- individuální trénink (pro koho je vhodný, délka tréninku, četnost tréninků)
- studentům vždy nabízím tréninkový program, nikdy jen izolované tréninky; to znamená nejen samotné tréninky, ale i domácí úkoly, náplň domácího studia, tréninkový a turnajový plán, spolupráci s rodiči
- příprava soustředění Střediska šachových nadějí (jak to probíhá, co to obnáší)

VÝZNAM DOMÁCÍCH ÚKOLŮ A SAMOSTATNÉHO STUDIA:

- bez domácích úkolů a samostatného studia se nic nedá dokázat - samotný čas tréninku je příliš malý, ztěžuje dostatečný pro špičkovou úroveň
- nejlépe každodenní samostatná práce, ukázky doporučených časů na samostatnou práci:
  - osmiletá šachistka na širší republikové úrovni - nejlépe pravidelně aspoň 15 minut denně
  - desetiletý klučina na širší krajské úrovni - nejlépe pravidelně aspoň 15 minut denně
  - desetiletý klučina na širší republikové úrovni - nejlépe pravidelně 30 - 60 minut denně
  - třináctiletá šachistka na špičkové republikové úrovni - minimálně 60 minut denně

- patnáctiletý šachista na republikové úrovni - nejlépe 60 - 120 minut denně
- při nedostatku času je dobré zvýšit efektivitu tréninku pomocí pravidelnosti - pravidelnější malé dávky jsou účinnější, než hodně najednou a pak dlouho nic
- plán času na týden nám může pomoci v čase svěřence najít volný prostor pro šachovou práci, zároveň je to užitečné i pro život (přehled o svém čase, systém, organizace)

1. Organizace šachového života v České republice

- ŠSČR – zastřešuje organizovaný šachový život v České republice. Jeho hlavním úkolem je péče o komplexní rozvoj šachu jako sportovní disciplíny. Dále se stará o důstojnou reprezentaci šachu na mezinárodním poli a také o jeho popularizaci a propagaci.

Koncepci a směr jeho činností schvaluje konference ŠSČR. v období mezi konferencemi řídí činnost svazu Výkonný výbor ŠSČR.

- Mládež mají na starosti komise mládeže (KM) – hlavní náplní je organizace soutěží a trenérsko - metodická komise (TMK) – ta má na starosti metodiku tréninku, trenéry, individuální tréninky...
- Krajské šachové svazy – řídí a organizují šachový život ve svém regionu, o mládež se starají krajské KM a Krajská tréninková centra mládeže- KTCM

2. Financování kroužku

- Příspěvky
- Projekt KM ŠSČR -podpora šachových kroužků
- Projekt Šachy do škol
- Projekt TMK ŠSČR -KTCM- krajská tr. Centra mládeže
- Dotace z obce, městských úřadů na činnost
- DDM
- ČUS – Česká unie sportu
- Dotace MŠMT- program VIII
- Různé dotace a granty – obec, kraj. úřad
- Sponzoři

3. Výuka historie šachu a popularizace šachové hry

- Každý by měl znát historii sportu, který dělá
- Získá možnost najít si své šachové vzory

Soutěže na téma kdo byl mistrem světa, veselé historky za šachovnicí, šachové pohádky ... pro malé děti i říkanky a písničky.

4. Spolupráce s rodiči

- Pomoc při organizaci kroužku, turnajů – doprovod na turnajích
- Termínový kalendář- zajištění účasti dětí na turnajích
- Zapojení rodičů do chodu klubu
- Řešení kázeňských problémů
- Rodiče- možní sponzoři

5. Propagace šachu a spolupráce s jinými organizacemi

- Školy a DDM
- ČUS
- AŠSK
- Články do novin, informační nástěnka, webové stránky, výroční zprávy pro rodiče

5. hodina

Obecně k trénování šachu a výcviku začátečníků (Martin Beil)

Významná část teoretického povídání, které je uvedené níže, zazněla už v dopoledních přednáškách Josefa Kovaříka a Miroslava Veselého. Proto jsme odpolední část školení věnovali spíše praktickým ukázkám.

UKÁZKA - RYCHLÉ CVIČENÍ - otočení figur na nástěnné šachovnici, čas pro trenéra - velmi jednoduché cvičení, na nástěnné šachovnici v základním postavení otočíme například bílého jezdce b1 a černého pěšce h7; za kolik tahů jezdec pěšce sebere?

VÝZNAM TRÉNINKU ŠACHU:

- proč trénovat děti šachy?
- co přinášejí šachy dětem? (např. odkaz <http://www.sachydoskol.cz/clCoSachy.php>)
- stanovení priorit při trénování:
1) spokojenost dětí, 2) osobnostní rozvoj dětí, 3) šachový rozvoj dětí
- cílem není profihráč, ani profitrenér, ale obohatit děti do života
- formování charakteru a vlastností, zásadovost, řád
- dát možnost vyniknout všem, každému dle jeho schopností v určité oblasti (ten umí to a ten zas tohle), šachy jako určitý nástroj životní spravedlnosti
- láska k vědomostem (anglické názvy figur, názvy zahájení, apod.) i schopnostem (šachová notace, matematická cvičení, cvičení pohyblivosti figur) - soutěžení, studování
- propojení s dalšími vyučovacími předměty (matematika - hodnoty figur, angličtina - názvy figur, zeměpis - názvy zahájení a historičtí šachisté, dějepis - historičtí šachisté, hudební výchova - stupnice, zpívání u šachů)

UKÁZKY - ŠACHOVÁ ANGLIČTINA, ZEMĚPIS V NÁZVECH ZAHÁJENÍ, MATEMATICKÉ HRY S HODNOTAMI FIGUR, PROPOJENÍ ŠACHU A HUDEBNÍ VÝCHOVY

VÝUKA ZÁKLADŮ ŠACHU:

- metodika a šachové cvičebnice pro projekt Šachy do škol - cvičebnice jsou dělané formou "trojrozměrných ilustrací" různých šachových témat - procvičovacím diagramy, textem a obrázky
- ukázka metody "šachových kouzel"
- výuka základních pravidel šachu (pořadí učení figur - např. král, jezdec, věž, střelec, dáma, pěšec; ke každé figuře důkladné procvičení, mj. šachovými hrami "na kolik polí", "za kolik tahů")
- materiální hodnota figur (+hry ve spojení s materiální hodnotou figur - propojení s matematikou)
- zařazení dalších šachových her (např. blechy, hra s jezcem a kostkou, hra kolik šachů, Sherlock Holmes, později např. mezisoučty s pěšci)

UKÁZKA - NA KOLIK POLÍ - na prázdnou šachovnici procvičíme figuru, jejíž tahy chceme procvičit; úkolem dětí je spočítat (případně i označit), na kolik polí tato figura může; cvičení můžeme obohatit například překážkami, k jejich vytvoření využijeme figury stejné barvy

UKÁZKA - ZA KOLIK TAHŮ - na prázdnou šachovnici dáme figuru, kterou procvičujeme, a jeden či více cílů, které bude mít naše figura za úkol sebrat; množstvím cílů můžeme snadno regulovat obtížnost

VÝZNAM, ZPŮSOBY A VÝVOJ MOTIVACE:

- motivace je nezbytná pro pravidelný a cílevědomý trénink
- motivace by měla být co nejpestřejší, motivační mozaika je účinnější, než jediný nosný motivační prvek
- motivace se vyvíjí - od základních motivačních prvků (děti baví hraní a práce v kolektivu, radost z pochvaly, podpora rodičů), přes speciální motivátory (drobná odměna - sladkost, knížka) až k uvědoměným motivátorům (možnost účasti na turnaji či soustředění, výsledky tréninku jsou vidět v sehraných partiích, cíl na MČR, jednou cíl stát se silným šachistou či trenérem)
- jak udržet děti u šachů? pohoda, parta, legrace, cílevědomost
- klíčový úkol při práci s dětmi - zaujmout, upoutat, aby to děti bavilo, aby chodily do šachů rády

DALŠÍ NÁMĚTY K TRÉNINKOVÉ PRÁCI:

- najít správnou míru množství informací - kdy přidávat informace, kdy prohlubovat znalost, kdy procvičovat znalosti a schopnosti
- důležitá je rovnováha mezi trenérem a studenty - aby nám děti naslouchaly, musíme naslouchat i jim - není účelem, aby trenér povídal milion věcí, ale aby kus práce udělaly děti
- přiměřený šachový šum v tréninkové místnosti
- rozumný vztah k chybám - většina chyb není v dětech, ale v tom, že jsme je zatím něco nenaučili
- rozumný vztah k emocím - nechat děti prožít své emoce (užít si radost, strávit smutek), zároveň trenér by měl emoce ovládat, vlastními dětmi nezatěžovat, emocionální nerovnováhy u svých studentů vyrovnávat
- provázanost různých tréninkových postupů - např. stavění a boření pozic pomocí angličtiny, počtů či soutěží, význam systematického stavění pozic, využití šachových her
- využívání dalších zajímavých metod podle individuálních potřeb (např. mluvení na dálku s velmi tiše mluvícím svěřencem)
- nutné zdůraznit - velký význam mají domácí úkoly (přinášejí větší objem šachového času, zvyšují četnost kontaktu se šachem, zvýrazňují prvek vlastního zájmu a schopnost samostatné práce) - možno využít například materiály v naší krajské metodické sekci

6. hodina

Metody šachového výcviku začátečníků (Martin Beil)

1. Na začátku dobře upevnit pojmy týkající se šachovnice:

- bílá a černá pole, kolik jich je, příběh
- sloupce a řady (z nich vyplývá šachová notace) a krásně je zopakujeme např. u tahů věže
- diagonály krásně využijeme a zopakujeme u tahů střelce
- střed šachovnice (později pak malý střed, velký střed), kraj šachovnice, rohy - výborně je využijeme při cvičení kolik tahů zejména jezdcem
- všechny tyto pojmy pak pravidelně opakovat a vhodně zmiňovat při další výuce

UKÁZKA - CVIČENÍ S GEOMETRIÍ ŠACHOVNICE - na kterém sloupci, řadě, diagonále je nejvíc figurek, případně na kterém sloupci, řadě, diagonále mají figury největší hodnotu

UKÁZKA - HRA S ŠACHOVÝMI HODINAMI A NOTACÍ - děti rozdělené do dvou týmů - bílý a černý tým; každý člen týmu má před sebou šachovnici, hlásíme šachovou notaci, děti na uvedené pole umísťují například krále; když celý tým má správně, přecvakneme hodiny na druhý tým a hlásíme pole pomocí šachové notace druhému týmu (v rámci práce s hodinami vhodné vysvětlit význam i různá úskalí šachových hodin)

UKÁZKA - BLECHY - na šachovnici vymezíme úsek, například 3 x 3; řekneme, že například na poli a1 je blecha, pak hlásíme směry, jak se pohybuje (nahoru, dolů, doleva, doprava), děti mají za úkol sledovat, kde se blecha nachází, nakonec hlásí, kde skončila; hru je možné různě variovat (například 4 x 4, přidat překážky, anebo při šachovnici 3 x 3 dětem na začátku neříct, kde blecha je, mají za úkol vydedukovat podle průběhu)

2. S jednotlivými figurami lépe nespěchat, každou z nich dostatečně procvičit

- základní cvičení jsou "na kolik polí" a "za kolik tahů"
- u každé figury přidat i charakteristiku, například:
  - král kráčí o jeden krok - je nejdůležitější figura, chce bezpečí
  - věž jezdí rovně - chce volné sloupce, po kterých dovede útočit na velkou vzdálenost
  - střelec míří šikmo - chce volné diagonály, po kterých dovede působit na dálku
  - dáma září jako slunce - chce útočit (je silná) a zároveň být sama v bezpečí (je cenná)
  - jezdec skáče raz-dva-hop - má rád střed šachovnice
  - pěšec chodí rovně, bere šikmo - je oporou pro ostatní figury, když dojde na konec šachovnice, promění se v jinou figuru
- k jednotlivým figurám je dobré používat i různé procvičovací hry
- největší problémy dětem obvykle dělá jezdec, toho je potřeba speciálně procvičovat, častěji se k němu vracet
- možnost výuky na několika stanovištích v rámci kroužku, kdy jsou na různých stanovištích děti s různou úrovní znalostí, kdo dané stanoviště zvládne, může se posunout na další stanoviště

UKÁZKA - STŘELEC A BALÓNKY - procvičení diagonál, tahů střelce, systematickosti - na šachovnici umístíme větší množství figur (balónků), děti mají za úkol najít pro střelce takové místo, odkud by mohl zasáhnout největší množství balónků

- snadné vytváření úloh, nebát se přiznat chybu

UKÁZKA - HRA S JEZDCEM A PĚŠCI - hra ve dvojicích, procvičuje tahy jezdcem, rozvíjí zdravou soutěživost; děti jsou ve dvojici u šachovnice; na prázdnou šachovnici děti nejdříve umístí všech 16 pěšců tak, aby na každém sloupci i na každé řadě byli dva pěšci (je to velmi jednoduché); na b1 umístíme bílého jezdce, na g8 černého jezdce, pak se hráči střídají v tazích svým jezdce a snaží se sebrat co nejvíce pěšců jakékoli barvy, kdo jich sebere víc, vyhrává; tuto hru je možné hrát i s házečí kostkou, kdy podle toho, jaké číslo děti hodí na kostce, tolik tahů jezdcem mohou zahrát (faktor náhody zde vnímám jako pozitivní, umožní občas vyhrát úplně každému, zároveň může být užitečné dětem právě tu náhodu zmínit a trochu osvětlit)

3. Důležité šachové pojmy - nespěchat, důkladně procvičit, později opakovat

- šach (stále si hlídat tahy se šachem)
- mat (cíl šachové partie)
- rošáda - král o dvě pole k věži, věž ho přeskočí (plus podmínky, význam)
- vazba (na svázané figury rádi útočíme)
- dvojitý úder (vícenásobnou hrozbu je problém vykrýt)
- odtažný šach (s možností vícenásobné hrozby)

Kdy jít s dětmi na první turnaj?

UKÁZKA - KOLIK ŠACHŮ DÁMOU - (či více dámami, s nimi pak možno ukázat metodu, kdy se jde od krále) - na šachovnici umístíme bílou dámu a černého krále, úkolem dětí je najít (případně jen spočítat) všechny možné šachy, které může dáma dát

UKÁZKA - SHERLOCK HOLMES - na prázdnou šachovnici umístíme 8 bílých pěšců (umístíme nějak rovnoměrně a vcelku nahodile na různá místa šachovnice); tito pěšci fungují jako překážky; děti mají za úkol najít všechna pole, kam můžeme umístit bílého jezdce, aby z těchto polí mohl jedním tahem vstoupit na 8 různých prázdných polí; hledají tedy místa ve velkém centru (čtverec vymezený c3, c6, f3, f6), na kterých jezdcí v jeho pohybu nezavazí žádná překážka; hra je velmi jednoduchá, snadno se vytvářejí nové variace cvičení, zábavné je i společné kontrolování; vysoká účinnost pro zdokonalení schopnosti ovládat jezdce)

7. hodina

Rozdělení šachového výcviku do jednotlivých oblastí (Martin Beil)

VÝZNAM DĚLENÍ ŠACHU DO JEDNOTLIVÝCH OBLASTÍ:

- "analyticko-syntetický" přístup k šachovému tréninku - když celkovou schopnost hráče rozdělíme do jednotlivých oblastí, můžeme snáze vysledovat slabší místa a na ně pak přesně zamířit; když posílíme jednotlivé složky, posílíme i celek
- všechny oblasti jsou spolu výrazně propojené

MOŽNÉ ROZDĚLENÍ ŠACHU DO JEDNOTLIVÝCH OBLASTÍ:

1) Zahájení

- znalost principů a zásad / teoretické znalosti / praktická schopnost propojení dohromady

2) Taktika

- **taktické cítění** (cítit, že tam kombinace je) / **taktické vidění** (vidět, co by tam mohlo být) / **propočít variant** (konkrétní provedení)

3) Strategie

- v nejjednodušším pojetí potřeby figur; pak hodnocení pozice (jednotlivé rysy pozice - materiál, postavení králů, pěšcová struktura, zvláštní elementy, konkrétní hrozby), pak plán hry (posilování své pozice, oslabování soupeřovy, dosahování cílů) - v nejjednodušším provedení "plán hry ve třech částech šachové partie"
- střední hra - taktika (kombinační hra, konkrétní provedení) + strategie (plánování, obecné zásady)

4) Koncovky

- matovací vedení, zásady koncovek, základní teoretické koncovky (pěšcové, lehkofigurové, věžové, dámské)

5) Technika hry

- zjednodušeně čistota provádění svého plánu

6) Propočít variant

- v taktice, v koncovkách, v každé pozici :- (hloubka propočtu, šířka propočtu)

7) Analytické schopnosti

- zejména schopnosti rozboru vlastních partií

8) Herní projev

- např. hospodaření s časem, psychologická odolnost, fyzická kondice, vztah k remízám

9) Další dovednosti

- např. počítačové, jazykové, psaní všemi deseti, později i trenérské, organizační schopnosti

10) Historie šachu a obecný přehled

- znalosti základních historických faktů, např. mistrů světa v šachu
- povídáním o šachové historii můžeme do šachového výcviku přinést příběh a s ním i emoce, zároveň také poučení (např. přínos různých šachistů, jejich silná či slabá místa)

- vývoj "šachisty jedince" určitým způsobem kopíruje "vývoj šachu v historii"
- historie šachu je součástí budování lásky k vědomostem
- podobně i obecný přehled

DOPORUČENÁ LITERATURA A MATERIÁLY PRO JEDNOTLIVÉ OBLASTI ŠACHU:

1) Zahájení

- Miniaturní šachové partie, Malá učebnice šachových zahájení, knihovna zahájení v šachovém programu

2) Taktika

- "Malí Rusáci" (Ivaščenko), kartičkové diagramky, Poslední šach a další sbírky taktiky, Zahrajte si šachy s velmistry

3) Strategie

- Můj systém, Škola šachové strategie a taktiky, sbírky komentovaných partií - např. Celý svět se od nich učí, Aljechinův šachový odkaz

4) Koncovky

- Šachové koncovky od pana Biolka

5) Technika hry

- zejména v rámci koncovek

6) Propoččet variant

- zejména v rámci taktiky a koncovek
- možno využít např. tento materiál

http://www.chess.cz/www/assets/files/mladez/metodika/Beil_TechnikaPropoctuVariant.pdf

7) Analytické schopnosti

- zejména v rámci analýz vlastních partií

8) Herní projev

- sledování a pak citlivé a promyšlené působení trenéra

9) Další dovednosti

- dle dané oblasti

10) Historie šachu a obecný přehled

- např. mistři světa stručně zpracovaní Davidem Kaňovským

UKÁZKA - DÁME POSTUPNĚ DOHROMADY JEDNOTLIVÉ MISTRY SVĚTA V ŠACHU?

1. Steinitz, 2. Lasker, 3. Capablanca, 4. Aljechin, 5. Euwe, 6. Botvinnik, 7. Smyslov, 8. Tal, 9. Patrosjan, 10. Spasskij, 11. Fischer, 12. Karpov, 13. Kasparov, 14. Kramnik, 15. Anand, 16. Carlsen (současný mistr světa)

KOMENTÁŘE K ROZDĚLENÍ ŠACHU DO JEDNOTLIVÝCH OBLASTÍ:

- každá metodika je ve své podstatě určitým způsobem řazení (a podání a zvýrazňování) výše uvedených prvků
- základy úspěchu: vhodné namíchání těchto prvků ve všech časových horizontech (od mikrohorizontu až po dlouhodobý časový horizont); vhodné vysvětlení, procvičení a zopakování; vhodné propojení v celek
- důležitá je propojenost mezi jednotlivými oblastmi, hledání užitečných synergií (součinností)
- profil hráče
- tréninkový plán na rok (je vhodné určit si, co chceme za rok s danou tréninkovou jednotkou probrat a k tomu pak směřovat)
- tréninkový plán na týden (pro nadšenější děti je vhodné udělat rozpis šachové práce na jednotlivé dny v týdnu)

8. hodina

Výuka zahájení, střední hry a koncovek (Martin Beil)

- rozdělení šachové partie na tři části - 1. zahájení, 2. střední hru, 3. koncovku - může dětem výrazně pomoci orientovat se v šachové partii, o co ve kterém okamžiku partie jde
- 1. v zahájení bojujeme o střed (obsazujeme pěšci), vyvíjíme co nejrychleji hlavně lehké figury (jezdce a střelce), přivedeme krále do bezpečí pomocí rošády
- 2. ve střední hře je hlavní boj - vytváříme hrozby svému soupeři a zároveň se bráníme jeho hrozbám
- 3. v koncovce se i král aktivně zapojuje do boje, snažíme se vytvořit volného pěšce a poté ho prosadit do dámy
- tyto tři jednoduché popisy jsou v podstatě nejjednoduššími plány v šachové partii, dětem nejen v jejich začátcích velmi pomohou

A) Základy výuky koncovek

- v koncovkách se mj. učíme ovládat šachové figury, vymačkat z každé z nich co nejvíce práce

MOŽNÁ POSLOUPNOST KONCOVKOVÝCH TÉMAT:

- matovací vedení (dámou, dvěma věžemi, jednou věží, později dvěma střelci, výrazně později střelcem a jezdcem) - všechno jsou to zároveň základní technická cvičení
- základní pěšcové koncovky (proměna pěšce, opozice, pravidlo čtverce, král a pěšec proti králi v remízové a výherní situaci, kritická pole, mezní pole, past, bodyček, pěšcový průlom, vzdálený volný pěšec, krytý volný pěšec) - důkladné zvládnutí vytváří podhoubí pro další hlubší studium koncovek
- základní věžové koncovky (věž proti pěšcům, most, Philidorova obrana 6. řady)
- základní koncovky lehkých figur (LF proti pěšcům, střelec proti jezdcovi, dobrý a špatný střelec, nestejnobarevní střelci)
- základní dámské koncovky (dáma proti pěšcům, vícepěšcové dámovky založené na zásadách - krytá dáma v centru kryje vlastní slabiny, král vbíhá mezi pěšce soupeře; král nejlépe schovaný mezi pěšci soupeře; vytvoření a prosazení volných pěšců)

DOPLŇKOVÉ KOMENTÁŘE KE STUDIU KONCOVEK:

- všechny koncovky jsou navíc užitečná cvičení souhry figur, často s velmi zajímavým propočtem i s kreativními nápady
- vhodné cvičení může být i hraní určité koncovky naslepo (v jednodušším provedení s prázdnou šachovnicí bez figur, ve složitějším provedení úplně bez šachovnice)
- možnost propojení práce s knihou Šachové koncovky a s množstvím procvičovacích příkladů na daná témata

B) Základy výuky zahájení

MOŽNÁ POSLOUPNOST STUDIA ZAHÁJENÍ:

- 3 části šachové partie (zahájení, střední hra a koncovka)
- 3 zásady zahájení (boj o střed, vývin figur, rošáda) a schopnost tyto zásady používat v praxi
- znalost názvů zahájení (podpora paměti i všeobecného přehledu)
- znalost základních variantových linií (důraz na porozumění plánům hry obou stran a významu jednotlivých tahů)
- plán hry ve vznikajících pozicích
- rozборы odboček ze základních variantových linií
- vhodné mít stabilní repertoár zahájení a ten postupně pilovat; časem možno přidávat nová zahájení, ta stará si nechat připravená "v šuplíku"

DOPLŇKOVÉ KOMENTÁŘE KE STUDIU ZAHÁJENÍ:

- hraní 1.e4 / 1.d4 u dětí - různé aspekty
- sešity zahájení ("stará škola", sešity barvičkových zahájení)
- využití šachové literatury a vzorových komentovaných partií při studiu zahájení
- využití počítačů při studiu zahájení
- tvorba repertoáru zahájení a užitečnost stálosti repertoáru

C) Základy výuky taktiky a strategie

Taktika - kombinační hra, vytváření hrozeb, u dětí nejčastěji řešíme snahu dát soupeři mat či získat materiál.

Strategie - zhodnocení pozice a plán hry. Hodnocení pozice (materiál, pěšcová struktura, postavení králů, bezprostřední hrozby, poziční zvláštnosti), z něho plyne plán další hry (například na které straně šachovnice máme útočit)

MOŽNÁ POSLOUPNOST TAKTICKÝCH TÉMAT:

- hledání šachů
- hledání dvojitých šachů
- základní maty 1. tahem
- komplikovanější maty 1. tahem
- základní dvojí údery
- základní vazby, napíchnutí a odtahy
- maty 2. tahem s dvojitým šachem
- maty 2. tahem
- komplikovanější dvojí údery, vazby, napíchnutí a odtahy
- maty 3. a vícerym tahem (bez odboček, vše se šachem)
- maty 3. a vícerym tahem (s více odbočkami, bez šachů)
- studie a úlohy

DOPLŇKOVÉ KOMENTÁŘE K TAKTICE:

- hlavně ze začátku šachového studia úplný základ, ale i později význam obrovský
- stupňování náročnosti pomocí konkrétnosti zadání (konkrétnější řešení se řeší mnohem snáze, než zadání obecnější)

POMOCNÉ MYŠLENKOVÉ POSTUPY PŘI ŘEŠENÍ TAKTIKY:

- technika Pět pěstí (principem šachu je hrozba, vhodné zejména pro forzírovanou taktiku)
- metoda mapování jednotlivých figurek
- teorie kombinace podle pana Hory - motivy, ideje a témata kombinací
- tahy kandidáti - nejdřív plán, potom tahy kandidáti, potom varianty (lépe se hledají tahy, když máme dobře definovaný plán obou stran), velmi užitečné a názorné i v koncovkách
- význam zápisu pro taktiku a propoččet variant

MOŽNÁ POSLOUPNOST STRATEGICKÝCH TÉMAT:

- vlastnosti a potřeby jednotlivých figur (král - bezpečí, jezdec - střed, věž - volné sloupce, střelec - volné diagonály, dáma - působnost i bezpečí, pěšec - zabírání prostoru, podpora vlastních figur, omezování soupeřových figur, proměna pěšce v dámu)
- plán hry ve třech částech šachové partie (boj o střed, vývin figur a rošáda v zahájení, boj ve střední hře, centralizace krále, vytvoření a prosazení volného pěšce v koncovce)
- plán hry v návaznosti na studovaná zahájení
- plán hry v základních typových pozicích (útok při opačných rošádách, izolovaný pěšec, různé typy pěšcových řetězů atd.)

V případě jakýchkoliv dotazů, připomínek či námětů se mi prosím kdykoliv ozvěte. Budu rád za další spolupráci a za výměnu zkušeností s prací s dětmi. Ať se nám v šachu daří! Martin Beil, martinbeil64@gmail.com, 775 956 183